

УДК 373 (091)
DOI: 10.24919/2313-2094.5/37.102615

Наталія МАНЖЕЛІЙ
orcid.org/0000-0003-1030-764X
Оксана ВАШАК
orcid.org/0000-0002-7091-8242

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ КОМПЛЕКСІВ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Стаття висвітлює особливості функціонування навчально-виховних комплексів у ХХ ст. Здійснено ретроспективний аналіз та розкриваються основні тенденції становлення і розвитку навчально-виховних комплексів у системі безперервної освіти. Схарактеризовано зміст їх діяльності, інноваційні пошуки педагогів, що спрямовувались на створення особистісно орієнтованих технологій та організацію освітньо-виховних систем.

Ключові слова: навчально-виховний комплекс, школа-комплекс, школа нового типу, особисто орієнтований підхід, всебічний розвиток особистості.

Наталія МАНЖЕЛІЙ,
Оксана ВАШАК

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ КОМПЛЕКСОВ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛИЗ

Статья посвящена особенностям функционирования учебно-воспитательных комплексов в ХХ веке. Осуществлен ретроспективный анализ и раскрыты основные тенденции становления и развития учебно-воспитательных комплексов в системе непрерывного образования. Охарактеризованы содержание их деятельности, инновационные поиски педагогов, которые были направлены на создание личностно ориентированных технологий и организацию образовательно-воспитательных систем.

Ключевые слова: учебно-воспитательный комплекс, школа-комплекс, школа нового типа, личностно индивидуальный подход, всестороннее развитие личности.

Постановка проблеми. На початку ХХІ тисячоліття постає питання про створення школи нового типу, в якій є всі необхідні умови для

повноцінного фізичного, психічного, соціального, духовного розвитку і виховання дитини як особистості, здатної будувати демократичну державу. Сучасні навчальні заклади повинні допомогти учням відчувати себе впевненими на ринку праці, уміти адаптуватися до соціальних умов і криз у суспільстві, бути психологічно стійкими, розвивати здатність до саморегуляції. Це вимагає пошуку нових форм організації навчально-виховного процесу і створення закладів нового типу: гімназій, ліцеїв, коледжів, колегіумів, приватних, авторських шкіл, різних типів навчально-виховних комплексів, які утворюють систему освітніх установ, альтернативних масовій школі за змістом, формами і методами навчання. Усе це свідчить про те, що останнім часом активізувався пошук шляхів духовного та інтелектуального відродження школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування навчально-виховних комплексів творчо розроблялися вченими І. Августевичем, А. Бойко, Б. Вульфівим, Є. Євладовою, В. Коровіною, І. Печенко, М. Плоткіним, В. Ширинським, В. Ципурським, В. Ферштей та ін.

Різні типи соціально-педагогічних комплексів, особливості їх навчально-виховної діяльності, методичної роботи, підготовка педагогічних кадрів до роботи у цих педагогічних установах висвітлюються також у роботах сучасних науковців Г. Алібекової, П. Жильцова, В. Киркалова, Ю. Круглова, І. Свистунова. Окремі аспекти організації і здійснення виховного процесу у сільських навчально-виховних комплексах реалізовано у наукових студіях С. Гаврилюк, В. Кузя, Н. Майбороди, І. Осадчого, С. Уфімцевої, О. Чепки. У контексті досліджуваної проблеми вченими виконано низку досліджень, спрямованих на створення концепцій національної школи і моделей шкіл-комплексів, реалізовані проекти авторських шкіл-комплексів М. Гузика, А. Сологуба, В. Хайруліної, М. Чумарної, Н. Гонтаровської та інших педагогів.

Детальний аналіз науково-педагогічних праць науковців дав можливість обґрунтувати навчально-виховний комплекс (НВК) як соціально-педагогічну систему, де закладені всі потенційні можливості для всебічного розвитку особистості, досліджуються характерні ознаки і структура НВК, характеризуються їх типи; розглядаються особливості планування й організації навчально-виховного процесу, підкреслюється необхідність педагогічно доцільної взаємодії всіх складових комплексу.

У психолого-педагогічній науці навчально-виховний комплекс розглядають як педагогічне об'єднання, систему організації навчально-виховної діяльності, в основі якої лежить органічна єдність навчання і виховання, спрямовані на досягнення освітніх цілей – створення максимально сприятливих умов для всебічного розвитку і самореалізації особистості, формування інтелектуально-морального потенціалу суспільства в умовах неперервної освіти. НВК як педагогічна система переважно скла-

дається з підсистем дошкільної, основної, загальної, додаткової і профільної підсистем. Модель навчально-виховного процесу у навчально-виховних комплексах будується на основі багатокомпонентного, варіативного змісту освіти, вікових, індивідуальних норм розвитку учнів, застосування перспективних освітніх технологій, комп'ютерної підтримки навчання, турботи про фізичне і психічне здоров'я дітей [6, с. 539].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Актуальність діяльності навчально-виховних комплексів в умовах переходу до нових соціально-економічних відносин зростає у зв'язку з тим, що їхня виховна функція не може замикатися у рамках одного освітнього закладу. Учитель не завжди має достатньо можливостей, щоб задовольняти позашкільні інтереси і потреби учнів. Батьки також мають обмаль часу для виховання дітей, оскільки часто переобтяжені власними економічними проблемами. Тому, на нашу думку, саме навчально-виховні комплекси спроможні підвищити професійний рівень учителів та розв'язати педагогічні завдання щодо виховання, розвитку і формування дитини як особистості у відносно замкнутих системах (дошкільний навчальний заклад, школа, професійно-технічні училища, вищі навчальні заклади). За певних умов вони здатні об'єднати і спрямувати зусилля загальноосвітньої школи, дитячого садка, музичних, спортивних шкіл, громадських організацій, культурно-освітніх закладів на формування особистості дитини, забезпечити її успішне виховання, навчання та всебічний розвиток.

Враховуючи актуальність наукової проблеми, нами була визначена **мета статті** – проаналізувати історико-педагогічні аспекти становлення і розвитку навчально-виховних комплексів і показати їх роль у всебічному розвитку особистості.

Завдання. Розкрити теоретичні положення та узагальнити практичний досвід щодо змісту, форм, методів діяльності НВК в різні періоди їх діяльності; здійснити актуалізацію педагогічних ідей і досвіду діяльності навчально-виховних комплексів у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. В історії педагогіки відома чимала кількість навчально-виховних закладів, які розглядаються як навчально-виховні комплекси, що пройшли довгий шлях свого розвитку. Перші відомості про комплекси відомі нам з 1908 р., коли у Києві, при Фребелівському педагогічному інституті було створене об'єднання, до якого входили: дитячий садок, початкова школа, які діяли як самостійний педагогічний комплекс, а також дитячий притулок, педагогічна амбулаторія. При педагогічних інститутах постійно функціонували короткотривалі і річні педагогічні курси підготовки досвідчених нянь, так звана «Школа нянь».

Діяльність такого педагогічного комплексу забезпечувала єдність теорії і практики. Слухачки невеликими групами відвідували заняття у дитячому садку та уроки в початковій школі. На практичних заняттях у педагогічній амбулаторії вони проводили всебічне психолого-педагогічне обстеження дітей, надавали педагогічні консультації і поради батькам та вихователям. Теоретичні заняття проходили у поєднанні з ґрунтовною практичною підготовкою майбутніх педагогів, а педагогічна практика проводилася у допоміжних установах. Це дає нам підстави стверджувати про наявність науково-педагогічного комплексу як педагогічного центру.

Одночасно у 1906 р. С. Шацьким було створене об'єднання «Сетлемент», яке включало дитячий садок, школу, політехнічні курси для робітничої молоді, швейні майстерні для дівчат, столярні і слюсарні для хлопців.

На основі такого позитивного досвіду і за завданням Наркомосу у 1919 р. С. Шацький заснував Першу дослідну станцію по народній освіті. До неї входили: чотири дитячі садки, 13 шкіл першого ступеня, дві школи другого ступеня, два інтернати, низка культурно-освітніх закладів. Центром науково-методичної роботи стала колишня літна колонія «Бодрая жизнь» [13, с. 18]. Таке поєднання навчально-виховних установ та інших закладів дали нам підставу розглядати Першу дослідну станцію як навчально-виховний комплекс.

В основі діяльності Першої дослідної станції лежав один із важливих принципів системи виховання – єдності і наступності всіх ланок системи народної освіти. Основним завданням станції були: перевірка і виявлення педагогічних можливостей установ усіх типів – дитячого садка, школи, позашкільних закладів. У результаті дослідницьких пошуків С. Шацького виникла і сформувалася система поглядів на школу як центр виховної роботи в районі своєї діяльності, що координує зусилля всіх громадських інститутів. Головне завдання Перша дослідна станція вбачала у всебічному розвитку дитини, на що була спрямована діяльність дитячих садків, шкіл, позашкільних закладів.

Мережа закладів нового типу продовжувала розвиватися. У 1919 р. П. Блонський очолив Академію соціального виховання і до її складу включив дитячий садок і дві школи, які були лабораторіями педагогічного досвіду і педагогічної думки. Так було створено педагогічний комплекс Академії. За ініціативою П. Блонського вперше в країні були організовані об'єднані експериментально-дослідні дитячі заклади – дитячий садок і школа.

У 1923 р. за постановою Науково-педагогічної ради Академії дитячий садок був об'єднаний зі школою в єдиний навчально-виховний заклад. Дослідження показує, що таке об'єднання навчальних закладів є також навчально-виховним комплексом. У діяльності таких закладів П. Блон-

ський перевіряв наступність у роботі дошкільного закладу і початкової школи, цілісність педагогічного процесу, питання співвідношення суспільного і сімейного виховання, гри і праці, організацію і зміст, методи і форми виховання дошкільників та молодших школярів. Він надавав великого значення дошкільному вихованню, вважав, що саме в ранньому віці закладаються основи формування особистості. У зв'язку з цим намагався знайомити всіх студентів із психофізіологічними особливостями дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Для здобуття необхідних навичок практичної діяльності студенти проходили практику саме у цих закладах [13, с. 34].

П. Блонський мислив школу майбутнього як органічне поєднання діяльності в майстернях, навчальних занять з проведенням вільного часу в Будинку юнацтва, який був організований у формі наукових студій: фізико-математичної, біологічної, літературно-філософської, філософсько-географічної. Це сприяло становленню нової школи як комплексу, яка формувала б усебічно розвинену особистість і всіляко готувала її до життя і праці.

Як певний вид навчально-виховного комплексу можна розглядати різні заклади того часу: сирітські будинки, притулки, виховні будинки та інші [22, с. 19]. До структури дитячих будинків входили ясла, дитячий садок, школа, дитячий клуб, майстерні, гімнастичний зал, пункт для педагогічних консультацій. Дитячі будинки організовувалися за сімейним, а не віковим принципом. Мережа дитячих будинків з часом збільшувалась завдяки відкриттю нових, а також за рахунок реорганізації дитячих садків і шкіл. Діяльність цих закладів сприяла не тільки поліпшенню матеріального стану дітей, але й створенню належних умов для їхнього розвитку, навчання і виховання на засадах загальнолюдських цінностей, поєднання навчально-виховної роботи на уроках і в позаурочний час.

У роки бурхливого розвитку мережі закладів соціального виховання, крім дитбудинків, в Україні виник ще один тип педагогічного комплексу – дитячі містечка, а також навчально-виховні заклади для дітей з фізичними або психічними вадами. Така тенденція в Україні намітилась уже в 1923 р. Найкращі куточки найбільших населених пунктів були віддані для діяльності дитячих містечок. У 1921 р. вони були вже створені у Чернігові, Києві, Одесі, Миколаєві, Полтаві. Ці дитячі містечка, як педагогічні комплекси, об'єднували декілька закладів для дітей різного віку: дитячі садки, школи I та II концентру, майстерні, клуби, бібліотеки. Вони розміщувалися на одній території, мали єдиний педагогічний і господарчий план, спільне господарство, заклади побутового обслуговування, адміністративне управління. Дитячі містечка мали можливості для створення справжніх майстерень і навчальних господарств. Саме в

них вбачався новий тип школи, в якій навчання тісно поєднувалося з виробничою працею.

Містечка мали свої городи, сади, конюшні, столярно-токарні, слюсарні, керамічні, швейні майстерні, в них працювала значна кількість гуртків. Так, при центральному клубі Київського дитячого містечка функціонували гуртки образотворчого мистецтва, духового оркестру, драматичний, радіо-гурток, юних натуралістів. Традиційним у дитячих містечках було проведення значної кількості свят [13, с. 47]. Влітку, після закінчення занять, планувалися численні екскурсії, відвідування театру, історичних пам'яток міст.

На нашу думку, досвід, накопичений педагогічними колективами дитячих містечок в організації цілісного навчально-виховного процесу, трудового навчання і виховання, дитячого самоврядування на основі продуктивної праці, дитячого дозвілля – це джерело, з якого необхідно черпати ідеї для їх творчого осмислення і використання в сучасних умовах.

Подальший розвиток ідеї навчально-виховних комплексів можна віднести до середини 50-х рр. У цей час Є. Костяшкін обґрунтовує ідею школи повного дня, відмінність якої полягала у тому, що в ній принципово змінюється режим діяльності. Весь процес навчання, виховання і відпочинку був педагогічно координованим. Навчання і виховання в школі повного дня не обмежувалося уроками. Тут діяв принцип безперервності і послідовності педагогічного впливу упродовж дня, тижня, чверті, року. Особливо специфічною для таких шкіл була різнопланова позаурочна навчально-освітня діяльність, що сприяла всебічному розвитку дітей, задоволенню їх потреб та здібностей [3, с. 66].

Як бачимо, історичний аналіз діяльності «Сетлементу», Першої дослідної станції, дитячих містечок, шкіл повного дня, дає підстави стверджувати, що ці типи навчально-виховних установ є прообразами сьогоденних навчально-виховних комплексів.

Поширення і збагачення досвіду НВК саме наприкінці ХХ ст. пояснюється гострою, соціальною потребою в школах такого типу, оскільки вони максимально відповідають запитам суспільства, інтересам сім'ї, створюють умови для всебічного розвитку особистості. Більшість науковців того часу наголошували на тому, що навчально-виховні комплекси – новий тип школи, це школа з більш високим рівнем розв'язання навчально-виховних завдань. На відміну від школи, яка може існувати без особливо широких зовнішніх зв'язків, НВК без них неможливий як комплекс, що прагне до цілісного розкриття можливостей особистості [1, с. 22]. У результаті подальшого аналізу, приходимо до висновку, що навчально-виховні комплекси з самого початку існування визначалися в основному як сільські і розвиток їх мережі також пов'язувався головним чином із селом.

Доцільним для нашого дослідження є досвід роботи Сахнівської школи-комплексу, яку очолював О. Захаренко. Педагог не лише вдумливо підібрав і творчо реалізував відповідні ідеї досвіду своїх видатних попередників – А.С. Макаренка та В. Сухомлинського, а й значно поглибив його, адаптувавши до умов сільської школи, творчо розвивав відповідно до сучасних умов. У школі працювало п'ять центрів: два навчальні, краєзнавчий, центр праці і центр «здоров'я». У корпусах були розміщені цехи трудового навчання, філіали музичної школи, спортзал, плавальний басейн з літніми і зимовими ваннами, планетарій, обсерваторія, оранжерея. У школі-комплексі функціонувало шість музеїв, які були відкриті для всіх жителів села.

Великого значення у розвитку творчих здібностей дітей колектив педагогів надав гуртковій роботі. Головна мета Сахнівської школи полягала у вихованні всебічно розвиненої особистості з міцним світоглядним переконанням. Основний принцип діяльності школи: «До серця дитини – через захопленість у праці і навчанні».

Сахнівська школа-комплекс забезпечувала гуманні відносини вчителів і учнів, постійну увагу до духовного світу дітей, розвиток їх творчих здібностей; створювала сприятливі умови для фізичного розвитку, збереження і зміцнення здоров'я дітей; оптимальне співвідношення різних видів діяльності; тісну взаємодію педагогічного колективу, батьків, громадських організацій, всього населення у вихованні підростаючого покоління [9, с. 22].

Аналіз діяльності комплексів ХХ ст. дає можливість зацентрувати увагу на діяльності одного із типів навчально-виховних комплексів «школа – дитячий садок», який діяв на базі малокомплектних сільських шкіл. Такі заклади давали можливість успішно розв'язувати питання соціального і педагогічного характеру: максимально охопити всіх сільських дітей суспільним вихованням, раціонально використовувати наявні приміщення шкіл і дитячих садків, надавати батькам можливість навчати своїх дітей дошкільного і молодшого шкільного віку в одному навчальному закладі, встановлювати справжню наступність у роботі вихователів та вчителів, створювати оптимальні умови для взаємодії з сім'єю, навколишнім середовищем [11, с. 17]. Як бачимо, школи-комплекси активно включалися в соціокультурне життя села, сприяли педагогізації навколишнього соціального середовища, підняття його загальнокультурного рівня.

У сучасному освітньому просторі України широко відомі здобутки школи М. Гузика, в якій реалізовану ефективну систему особистісно орієнтованого навчання в умовах навчально-виховного комплексу. Організація роботи в школі-комплексі ґрунтується на трьох концептуальних принципах: природодоцільності, комплексності, саморегуляції. Стратегічною

метою школи є забезпечення найкращих умов для формування, розвитку та реалізації тих якостей учня, що складають його талант. Основними функціями освітнього закладу є розвиток та реалізація академічних здібностей і потреб інтелектуальної діяльності дитини, художніх здібностей та культурно-мистецьких запитів особистості, фізкультурно-спортивних здібностей і уподобань вихованців, виробничо-трудова здібностей та професійної орієнтації учнів. Окреслені функції здійснюються освітніми установами, що складають єдиний навчально-виховний комплекс: академічна багаторівнева багатопрофільна школа, художня багаторівнева багатопрофільна школа, фізкультурно-спортивна багатопрофільна школа, трудова політехнічна багатопрофільна школа і вища школа (коледж). Уся діяльність цього комплексу спрямована на те, щоб забезпечити освітні потреби й реалізацію потенціалу учнів для здобуття ними більш вагомих, ніж у звичайній школі, результатів навчання і розвитку [5, с. 50].

Успішно працюють у сучасних умовах школи-комплекси Н. Гонтаровської, М. Терещенко, М. Чумарної, А. Сологуба. Заслужує на увагу досвід діяльності навчально-виховного комплексу № 28 м. Дніпропетровськ, директором якого є Н. Гонтаровська. Тут створено освітнє середовище, в якому панує свобода вибору, у навчально-виховному процесі пріоритетними є розвивальний та культурологічний напрями, а виховання спрямоване на формування особистості, здатної до самовизначення у різних сферах життєдіяльності. Мета педагогічного колективу цього закладу – підготувати свідому та зрілу людину, якій притаманні творче мислення, здатність до саморозвитку, самореалізації особистості на користь суспільства.

До структури навчально-виховного комплексу входять такі установи: дошкільний навчальний заклад, спеціалізована школа естетичного профілю, гімназія, центр позашкільної роботи. В освітньому закладі є хореографічний клас, три комп'ютерні класи, п'ять спортивних залів, зал ЛФК, шість майстерень (для занять слюсарською, столярською, швейною, гончарною справами, майстерня для занять з гіпсу, майстерня з подіумом центру дитячої моди), театральні студії, лікувально-оздоровлювальний та інформаційно-освітній центри. Вся навчально-виховна діяльність учнів організована відповідно до їх потреб та можливостей. На відміну від традиційної школи, навчально-виховні комплекси Н. Гонтаровської відрізняється підвищеною гуманізацією, диференціацією, індивідуалізацією та комплексністю навчального процесу.

Зуважимо, що організація сучасних навчально-виховних комплексів є одним із перспективних напрямів розвитку школи, адже забезпечує створення педагогічно організованого середовища для навчальної, трудової, ігрової діяльності дітей різного віку, їх духовно-морального розвитку. Так, за словами В. Кременя, «традиційний тип школи має посту-

питися місцем навчально-виховному комплексу; його розвивальні можливості полягають у наступності, в наскрізному науковому підході, практичній спрямованості. Навчально-виховний комплекс забезпечує безперервність освіти і створює адаптивні умови при переході учня від одного ступеня до іншого, професійно орієнтує і передпрофесійно готує випускників [7, с. 19].

Висновки. Отже, теоретичні і методичні передумови організації та діяльності навчально-виховних комплексів, закладені в дослідженнях і безпосередньому функціонуванні закладів С. Шацького, П. Блонського та інших педагогів дали поштовх для розвитку сучасних НВК, де поєднання загальної й додаткової освіти сприяє всебічному розвитку дітей. Для організації масових, індивідуальних форм позаурочної діяльності можуть слугувати не тільки заняття у різних гуртках, секціях, творчих об'єднаннях, але й естетичний всеобуч, спортивні заняття, ритміка, хореографія, створюватися умови для повноцінного розвитку особистості. Тому, на нашу думку, діяльність кожного навчально-виховного комплексу має ґрунтуватися на ідеях самоцінності дитинства, діалогу, усвідомленого вибору особистого життєвого шляху і сприяти гармонізації і гуманізації відносин між учнями і педагогами, школою і родиною.

Перспективи подальших досліджень. Перспективними напрямками подальших наукових пошуків вважаємо: порівняльний аналіз діяльності навчально-виховних комплексів в Україні та за кордоном; підготовка майбутніх педагогів до роботи в НВК; узагальнення досвіду роботи регіональних навчально-виховних комплексів.

Література

1. Августевич И.И. Сельские учебно-воспитательные комплексы: организационно-педагогические основы деятельности / И.И. Августевич. – Белгород : [Б. и.], 1989. – 86 с.
2. Бойко А. Організація і функціонування соціально-педагогічних комплексів / А. Бойко // Організація навчальних закладів III – IV рівнів акредитації як соціально-педагогічних комплексів : Всеукраїнська науково-практична конференція / Полт. держ. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. – Полтава, 2006. – С. 3–10.
3. Вульф В.З., Плоткин М.М. УКВ как педагогическая система / В.З. Вульф, М.М. Плоткин // Советская педагогика. – 1991. – № 2. – С. 64–68.
4. Гонтаровська Н. Організація особистісно орієнтованого виховання учнів в інноваційному освітньому середовищі / Н. Гонтаровська // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2006. – № 4. – С. 58–63.
5. Гузик М. Школа, якою керує Бог... До концепції авторської експериментальної школи – комплексу / М. Гузик // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2000. – № 1. – С. 48–54.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

7. Кремень В. Сучасна освіта в контексті реформування / В. Кремень // Учитель. – 1998. – № 2. – С. 18–21.
8. Кузь В.Г. Навчально-виховний комплекс «школа – дошкільний навчальний заклад» / В.Г. Кузь // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2. – С. 115–120.
9. Кузь В.Г. Школа ХХІ століття : авторська школа О.А. Захаренка / В.Г. Кузь. – К. : Наук. світ, 2000. – 43 с.
10. Малярова Н.В. Учебно-воспитательный комплекс: формирование интересов учащихся / Н.В. Малярова // Советская педагогика. – 1990. – № 2. – С. 60–64.
11. Манжелій Н. Навчально-виховний комплекс – перспективна модель сучасного освітнього закладу / Н. Манжелій // Соціально-педагогічний комплекс регіону: теорія і практика : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 21 – 22 травня 2008 р. – Полтава, 2008. – С. 16–20.
12. Федорова Т.І. Модель навчально-виховного комплексу / Т.І. Федорова // Завучу. Усе для роботи. – 2010. – № 1. – С. 2–29.
13. Школа – коммуна Наркомпросса / под ред. М. Пистрака. – М. : Педагогика, 1990. – 288 с.
14. Stöger P. The foreignness: the need to discuss aspects for multicultural learning / Peter Stöger // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Педагогіка». – 2016. – Вип. 2/34. – С. 266–274.

References

1. Avgustevich I.I. Selskie uchebno-vospitatelnye komplekсы: organizatsionno-pedagogicheskie osnovy deyatel'nosti (*Village educational and up-bringing complexes: organizational-pedagogical bases of activity*), Belgorod, 1989, 86 p. [in Russian]
2. Boiko A. Orhanizatsiia i funktsionuvannia sotsialno-pedahohichnykh kompleksiv (*Organization and functioning of social and educational complexes*), Orhanization of educational establishments of III – IV levels of accreditation as social-pedagogical complexes, Poltava, 2006, pp. 3–10. [in Ukrainian]
3. Vulfov V.Z., Plotkin M.M. UKV kak pedagogicheskaya sistema (*UKV as educational system*), Soviet pedagogy, 1991, № 2, pp. 64–68. [in Russian]
4. Hontarovska N. Orhanizatsiia osobystisno oriientovanoho vykhovannia uchniv v innovatsiinomu osvitnomu seredovyshchi (*Organization of personally oriented education of pupils in innovative educational environment*), Head of school, lyceum, gymnasium, 2006, № 4, pp. 58–63. [in Ukrainian]
5. Huzyk M. Shkola, yakoiu keruie Boh... Do kontseptsii avtorskoi eksperymentalnoi shkoly – kompleksa (*The school, run by God ... to the concept of author's experimental school-complex*), Head of school, lyceum, gymnasium, 2000, № 1, pp. 48–54. [in Ukrainian]
6. Kremen V.H. (Ed.), Entsyklopediia osvity (*Encyclopedia of education*), Kyiv, 2008, 1040 p. [in Ukrainian]
7. Kremen V. Suchasna osvita v konteksti reformuvannia (*Modern education in the contex of reformation*), Teacher, 1998, № 2, pp. 18–21. [in Ukrainian]

8. Kuz V.H. Navchalno-vykhovnyi kompleks «shkola – doshkilnyi navchalnyi zaklad» (*Educational and up-bringing complex «school – pre-school educational institution»*), *Pedagogy and Psychology*, 2010, № 2, pp. 115–120. [in Ukrainian]
9. Kuz V.H. Shkola XXI stolittia: avtorska shkola O.A. Zakharenka (*School of XXI century: O.A. Zakharenko's school*), Kyiv, 2000, 43 p. [in Ukrainian]
10. Malyarova N.V. Uchebno-vospitatelnyy kompleks: formirovaniye interesov uchashchikhsya (*Educational and up-bringing complex: formation of pupils' interests*), *Soviet pedagogy*, 1990, № 2, pp. 60–64. [in Russian]
11. Manzhelii N. Navchalno-vykhovnyi kompleks – perspektyvna model suchasnoho osvitnoho zakladu (*Educational and up-bringing complex: prospective model of a modern educational institution*), *Social-pedagogical complex of the region: theory and practice*, Poltava, 2008, pp. 16–20. [in Ukrainian]
12. Fedorova T.I. Model navchalno-vykhovnoho kompleksu (*Model of educational and up-bringing complex*), *To vice principal. All for work*, 2010, № 1, pp. 2–29. [in Ukrainian]
13. Pistrak M. (Ed.), Shkola – kommuna Narkompressa (*School as commune of Narkompress*), Moscow, 1990, 288 p. [in Russian]
14. Stöger P. Inakshist: neobkhidnist obhovorennia aspektiv polikulturnoho navchannia, *Liudynoznavchi studii. Seriiia «Pedahohika»*, 2016, № 2/34, pp. 266–274. [in English]

Одержано 21.03.2017